

Martina P t á č n í k o v á (Praha)

HISTORIE PSANÁ NA ULIČNÍ TABULE: KE SPONTÁNNÍMU PŘEJMENOVÁVÁNÍ MĚSTSKÝCH VEŘEJNÝCH PROSTRANSTVÍ (NA PŘÍKLADU PRAHY)

HISTORY WRITTEN ON THE STREET NAME SIGNS: ABOUT THE SPONTANEOUS RENAMING OF URBAN PUBLIC SPACES (ON THE EXAMPLE OF THE URBAN TOPONYMY OF PRAGUE)

Urban toponyms are instruments through which the past is commemorated and introduced into the public sphere. They represent a chronicle of the history of a given territory and its inhabitants. It is widely recognized that a revolutionary changes in political order are accompanied by a reconfiguring of urban space, of which the renaming of streets and other public spaces is an integral part. But sometimes it is not the regime and its agenda that initiate changes in urban toponymy. This paper is focused on some kind of spontaneous renaming made by residents. All examples are chosen from Prague urban toponymy. These spontaneous urban toponyms remind local realities (e. g. náměstí *Barikád* – *The Barricade Square*) or political persons (e. g. *Dubčekova třída* – *Dubček Street*).

Keywords

street name signs, renaming, urban toponyms, commemorative names, Prague

Klíčová slova

uliční cedule, přejmenovávání, urbanonyma, honorifikační jména, Praha

S přejmenováváním veřejných prostranství se města začala hojněji potýkat především v souvislosti se dvěma momenty. První představovalo zvětšování jejich plochy v důsledku připojování okolních obcí a s tím spojená nutnost odstranit jména duplicitní. Druhým podnětem pro nárůst počtu přejmenování bylo zvýšení procentuálního podílu honorifikačních¹ jmen v soustavě názvů městských veřejných prostranství. Zatímco urbanonyma orientační bývají relativně stabilní, urbanonyma honorifikační² jsou charakteristická nestabilitou. Je větší pravděpodobnost, že budou v případě zvrátů v politickém a společenském uspořádání odstraněna, nebudou-li odpovídat zájmům těch, kteří se právě dostali k moci, a že je nahradí nová úředně schválená jména reflektující aktuální „autorizovaný“ výklad městské i národní minulosti.

Ve 20. století se soustava pražských urbanonym potýkala s revizemi v souvislosti s každou politicko-společenskou změnou. Kvůli velikosti hlavního města a s ní souvisejícímu množství ulic a dalších veřejných prostorů se úpravy urbanonymie nejdnou protáhly téměř až do dalšího politického a společenského zvrátu:

¹ K honorifikačnímu motivu v toponymii nejnověji David, 2017.

² K dichotomii orientačních a dedikačních (tj. honorifikačních) urbanonym viz Krošláková, 1988.

k posledním úpravám v souvislosti s vyhlášením protektorátu docházelo ještě v roce 1944 a změny vyvolané koncem 2. světové války přinášel ještě rok 1947. Nejdéle trvající revize přinesl do pražské urbanonymie listopad 1989. Protáhly se až do druhé poloviny 90. let.

Připojí-li se k tomu ještě průběžné změny z důvodů duplicity a dílčí nárazová přejmenování, jakým bylo např. to vzešlé z kritiky kultu Stalinovy osobnosti, soustava názvů veřejných míst v hlavním městě procházela v minulém století proměnami prakticky neustále. V reakci na tuto skutečnost navrhl Vladimír Šmilauer místopisné komisi působící při odboru pro vnitřní věci Rady Národního výboru hl. města Prahy, aby se přejmenování neprovádělo průběžně, nýbrž najednou, kupříkladu vždy po deseti letech (AHMP, 1032/OVV-163.02, s. 3). Jeho návrh, podpořený argumenty ekonomickými (mj. nutnost výměny uličních tabulí či hlavníkových papírů) a především orientačními, však vyslyšen nebyl.

Vedle přejmenování úředních, iniciovaných městskou správou, stojí přejmenování spontánní, která představují živelný akt vyjádření vůle obyvatel města. Jedná se o ojedinělý fenomén, který je spojený především s vypjatými historickými momenty a při kterém nově vzniklá jména ve veřejném prostoru nahrazují (mnohdy velmi „improvizovaným“ způsobem) jména stávající, aniž by byla předtím jakkoliv úředně schválena.

Několik takových jmen se v prostoru Prahy objevilo v samém závěru 2. světové války. Na jedinečný historický okamžik porážky Německa zareagovala pražská urbanonymie s předstihem a odstraňování protektorátních uličních jmen začalo ještě dříve, než do Prahy vstoupila Rudá armáda. Už během 4. května 1945 lidé symbolicky skoncovali s odcházejícím režimem tak, že strhávali, zakrývali nebo zabarvovali tabule s jim vnucenými uličními jmény. Zpravidla na ně začali psát jména předokupační, což symbolicky ztvárňovalo znovuobnovenou nadvládu českého lidu nad prostorem města, objevila se ale i jména úplně nová.

Nové spontánně vzniklé poválečné jméno získala např. dnešní *Jandova* ulice, která byla nazvána *Osvobozených vězňů* (Lašťovka – Ledvinka a kol., 1997, s. 249), dnešní *Novovysočanská* ulice měla po válce jméno *5. května* (Lašťovka – Ledvinka a kol., 1997, s. 601), ulice *Na břehu* nesla nakrátko název *Klementa Gottwalda* (Lašťovka – Ledvinka a kol., 1997, s. 481) a své spontánně vzniklé jméno, jakož i označení neoficiálními uličními tabulemi měla i dnešní *Prosecká* ulice. Byla nazývána *Barikádových bojovníků* (Lašťovka – Ledvinka a kol., 1998, s. 119). Ani jedno z uvedených spontánně vzniklých urbanonym nebylo však daným prostranstvím později úředně potvrzeno. Úřední schválení se naopak dostalo žižkovskému náměstí *Barikád*, ačkoliv si na jeho potvrzení muselo počkat plných sedm let – do roku 1952 mělo oficiální název *Perštyňovo* (Čarek a kol., 1958, s. 51).

Ke spontánním změnám uličních tabulek, jakož i nejrůznějších dalších cedulí se jmény (např. jmény měst a obcí) nebo s uvedením směru docházelo také během invaze vojsk zemí Varšavské smlouvy v srpnu 1968. Aby se ztlížila orientace

Obrázek 1: Spontánní přejmenování náměstí *Krasnoarmějců* na náměstí *Jana Palacha* v lednu 1969. (zdroj: PRUŠA, J. /2011/: *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, s. 282)

Obrázek 2: Tabulka s úředně schváleným jménem, kterého se náměstí dočkalo až v prosinci roku 1989. (zdroj: SUK, J. /2009/: *Jan Palach. 16.–25. 1. 1969: katalog k výstavě*. Praha: KANT a Pražský dům fotografie, s. 109)

okupantům, stala se československá krajina takřka přes noc bezejmennou. Tisíce orientačních tabulí zmizely a ty, jež zůstaly, byly v prostoru přemístěny tak, aby jen umocnily bloudění vojáků. Navíc se na nárožích (nejen pražských) domů objevila jednotná uliční jména jako např. *Dubčekova třída* nebo *Svobodovo náměstí* (Marco, 1990, s. 10), která neplnila primárně funkci orientační, jako spíše symbolickou³ a honorifikační. Jejich setrvání ve veřejném prostoru bylo však velmi krátké.

Obdobný moment aktivní účasti obyvatel města při vzniku názvu veřejného prostranství nastal i v historicky vypjaté době v lednu roku 1969. Dva dny po smrti Jana Palacha bylo pražské náměstí *Krasnoarmějců* před budovou Filozofické fakulty spontánně nazváno jeho jménem. Uliční tabulky s úředně schváleným urbanonymem přes noc zmizely a nahradily je tabule stejné velikosti a barvy a s identickou šablonou, jakou tehdy měly tabule oficiální. Rada Národního výboru hl. města Prahy označila změnu za protiprávní a nechala vrátit původní uliční označení, a to bez ohledu na množství petic, které jí byly ze strany občanů v následujících týdnech zaslány. V průběhu příštích měsíců se podobná spontánní akce ještě několikrát opakovala, avšak s tímž výsledkem (AHMP, 1039/OVV-164.02). Na úředně potvrzené jméno po Janu Palachovi si náměstí muselo počkat až do prosince roku 1989.

³ Symbolickou funkcí urbanonyma rozumíme moment, kdy se jméno městského veřejného prostranství stane symbolem, ztělesněním národního nebo jiného zájmu, případně nějakého obecnějšího, abstraktního pojmu. M. Knappová (1994) tuto funkci ve výčtu urbanonymických funkcí neuvádí.

Fenomén spontánního přejmenování městských veřejných prostranství není jevem, který by bylo možno doložit velkým množstvím dokladů, o to více pozornosti si zasluhuje. Dochází k němu v časech vypjatých historických zvrátů (a mnohdy ještě i před nimi) a zasahuje spíše ta místa, která mají vyšší kulturní a historický potenciál. Jména, která se ve veřejném prostoru spontánně objeví, je možno považovat za symbol (symbol konkurenčního historického diskurzu nebo obecně symbol pocitů a nálad v městské societě), uvažovali jsme proto u nich o funkci symbolické. Kromě jmen samotných plní pak funkci symbolu i ony nově instalované a mnohdy značně improvizované uliční tabule, poněvadž vizuální fixace jména v městském prostoru je ve vypjatých dějinných momentech minimálně stejně podstatná jako jméno samé.

PRAMENY A LITERATURA

- Archiv hlavního města Prahy (AHMP), fond Městská samospráva po roce 1945 – Odbor pro vnitřní věci NVP, inv. č. 1032, sign. OVV-163.02, kart. 163, Návrhy na pojmenování a přejmenování ulic, Vyjádření prof. Vladimíra Šmilauera ze dne 18. 7. 1962.
- Archiv hlavního města Prahy (AHMP), fond Městská samospráva po roce 1945 – Odbor pro vnitřní věci NVP, inv. č. 1039, sign. OVV-164.02, kart. 164, Pojmenování nám. Jana Palacha – návrhy, petice, protestní dopisy, výstřižky z tisku, stanovisko NVP.
- ČAREK, J. – HLAVSA, V. – JANÁČEK, J. – LÍM, V. (1958): *Ulicemi města Prahy od 14. století do dneška*. Praha: Orbis.
- DAVID, J. (2017): Honorifikační toponymum. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Brno: Masarykova univerzita. <<https://www.czechency.org/slovník/HONORIFIKA%C4%8CN%C3%8D%20TOPONYMUM>> cit. 2018-01-01.
- KNAPPOVÁ, M. (1994): Jazyková kultura a urbanonymie. In: M. Jelínek (ed.), *Brno – město uprostřed Evropy, Referáty z mezinárodní konference konané ve dnech 2.–4. prosince 1993*. Brno: Magistrát města Brna, s. 188–190.
- KROŠLÁKOVÁ, E. (1988): Sémantická motivácia názvov ulíc. In: P. Žigo (ed.), *Onomastika a škola 2 – Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho seminára Modra-Piesky 8.–10. októbra 1988*. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 56–62.
- LAŠŤOVKA, M. – LEDVINKA, V. a kol. (1997): *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství, 1. díl*. Praha: Libri.
- LAŠŤOVKA, M. – LEDVINKA, V. a kol. (1998): *Pražský uličník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství, 2. díl*. Praha: Libri.
- MARCO, J. (1990): *Soudruh agresor*. Praha: Mladá fronta.

Martina Ptáčnicková
ptacnikova@ujc.cas.cz
oddělení onomastiky ÚJČ AV ČR, v. v. i.
Valentinská 1
116 46 Praha 1